

УДК 330.101.8

Ірина МАРКОВИЧ

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ БАЧЕННЯ ГІПЕРГЛОБАЛІСТАМИ ТЕНДЕНЦІЙ СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Резюме. Проаналізовано концептуальні підходи та дискусії до процесів глобального розвитку, які в цілому можна звести до таких шкіл: гіперглобалізм, скептицизм, трансформізм. Узагальнені основні постулати, на які опираються в своїх наукових дослідженнях гіперглобалісти. Виявлено, що спільною тезою гіперглобалістів, не зважаючи на належність її представників до різних наукових шкіл міжнародних відносин, стало твердження щодо послаблення багатьох функцій держави як інституціональних утворень унаслідок їх перетоку до транснаціональних формувань, світових виробничих, торговельних та фінансових мереж.

Ключові слова: глобалізація, глокалізація, гіперглобалізм, інститут держави.

Iryna MARKOVYCH

CONCEPTUAL VISION OF WORLD ECONOMIC DEVELOPMENT TRENDS BY HYPERGLOBALISTS

Summary. The article analyses different approaches to understanding the concept of globalization. It was generalized that academic and professional discussions on globalization can be generally summarized under three schools of thought: the hyperglobalizers, the skeptics, and the transformationalists.

The author's main attention was focused on summarizing the authorial views of hyperglobalistic trend of world economic development in the light of their relation to the state's role in this process.

Generally, hyperglobalists believe that humanity has entered a new era of globalization, which is characterized by a strong influence of the new order of the world market in all spheres of human life. Representatives of this conceptual approach to globalization emphasize the fact that nation-states generally lose opportunities to take an active, effective position in the economic area.

The basic concepts and mechanisms of international interactions are transformed according to the transition from national-subjective relations to patterns of international and global actors.

It was found, that the common thesis of hyperglobalists is prevention of many state functions as institutional structures because of overflow to multinational groups, global production, trade and financial networks.

According to the incomplete attempts to solve the challenges of this issue, there is a need for further study on the restructuring of the world economic space according to new challenges and threats to the global economy.

Key words: globalization, glocalization, hyperglobalism, state institution.

Постановка проблеми. Світова економіка сьогодні перебуває на цікавому і водночас надзвичайно складному етапі розвитку, що несе в собі нестабільність, ризикованість та непередбачуваність. Співвідношення між національними економіками змінюються, глобалізація та регіоналізація цілком співіснують із явищами дезінтеграції та дивергенції.

Іманентною особливістю сучасної світової економічної системи є надзвичайно широкий фазовий простір, тобто велика сукупність можливих станів, в яких система може знаходитися. Економіка виявляє свою чутливість до будь-яких зовнішніх та внутрішніх коливань, причому класичні економічні теорії доволі часто демонструють свою неадекватність нинішнім тенденціям розвитку держав.

Потреба в методологічному оновленні економічної теорії зумовлена ще й тим, що «економічні поняття, які були пристосовані для опису національної економіки, не відображають сучасних новацій, оскільки транскордонність пронизує буквально всю світову економіку» [1, с.79]. Тому аналіз новітніх концептуальних підходів до процесів глобалізації, їх причин, наслідків, особливостей збалансування ентропійних та біфуркаційних тенденцій є особливо важливими в теоретично-емпіричному аспекті наукових досліджень.

Слід зазначити, що особливості міжнародних економічних відносин визначаються через геополітичні чинники, їх основні парадигми та теорії. Крім того, інтенції окремих держав стосовно домінування на світовій економічній карті трансформують міждержавні зв'язки через порушення рівноважних станів у політичній, економічній та соціальній сферах. Масштаби геополітичних змін, що відбулися у світі упродовж ХХ століття, не мають аналогів в історії [2]. Об'єктивною реальністю є продовження цих тенденцій і у ХХІ столітті, що повинно

враховуватися при аналізі та окресленні можливих напрямів розвитку світової економіки сучасними науковцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відношення до процесів посилення взаємозалежностей між окремими суб'єктами світового ринку, починаючи від рівня домогосподарств, підприємств і закінчуючи державами та регіональними утвореннями, в наукових колах далеко не однозначні. З огляду на це, виокремлення окремих шкіл (напрямів) наукових досліджень у цьому аспекті є логічним та цікавим для аналізу. На значну увагу заслуговують праці гіперглобалістів. До найяскравіших представників школи концептуального вираження глобалізації слід віднести Р. Робертсона, К. Омае, Т. Фрідмана, У. Бека та ін., які кажуть про глобалізацію як про свідчення перемоги ринкових механізмів регулювання над державницькими.

Метою статті є узагальнення поглядів гіперглобалістів на тенденції світового економічного розвитку через призму їх відношення до ролі держави в цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Перші теоретичні моделі сучасної глобалізації були започатковані в 1980–1990 роках і містили в собі як дискурси світової економічної системи, так і безпосередньо концептуалізацію глобалізаційних процесів та вибудовування відповідної парадигмальної системи. Тобто, в цей час глобалізаційні процеси перетворюються зі стихійних у концептуально оформлені.

В цілому теорії глобалізації відносять до неоліберальної парадигми міжнародних відносин, відповідно до якої існує необхідність та всі передумови до становлення єдиного економічного, інформаційного, соціального та культурного простору, що поєднується зі створенням наднаціональних структур управління.

Представники неоліберальної парадигми (М.Дойл, Дж. Розенау, Дж. Най, Р. Кіохейн) стверджують, що сила окремих держав переходить саме до таких формувань, а також різноманітних громадських та міжнародних мережевих структур.

Відповідно до класифікації Д. Хелда [3] можна виділити три групи представників окремих шкіл концептуального вираження глобалізації відповідно до особливостей розуміння причинно-наслідкової динаміки та структурних наслідків глобалізаційних процесів – гіперглобалісти, скептики та трансформісти. Слід звернути увагу на те, що гіперглобалісти і трансформісти перебувають на уявних полюсах концептуальних бачень причин та наслідків глобалізації, трансформісти займають проміжну позицію між ними.

Гіперглобалісти вважають, що людство вступило в нову еру глобалізації, яка характеризується наявністю потужного впливу нових порядків світового ринку на усі сфери людського життя [4, 5].

Скептики стверджують, що глобалізація – це міф, оскільки на світовому ринку чітко виділені регіональні групи країн, які поширюють свій вплив на усі інші, а зростання обсягів міжнародних взаємодій є гіпертрофованою формою інтернаціоналізації [6, 7].

Трансформісти ж наполягають на тому, що сучасна глобалізація є унікальною та історично безпрецедентною. Адаптовуючись до нових умов існування, держави та суспільства повністю якісно змінюються [8–10].

Проаналізуємо детальніше позиції гіперглобалістів, які розглядають тенденції глобалізації переважно в економічній площині, як такі, що породжують нові суспільні інститути. Як наслідок проявів факторів транспарентності міждержавних кордонів у більшості країн, зниження рівня транспортно-комунікаційних витрат виробничо-збутових суб'єктів ринків, трансформуються підходи до макроуправління, моделей ведення бізнесу, принципів міжнародних взаємодій, переміщення капіталів та усіх інших ресурсів.

Узагальнено суть гіперглобалізму полягає в наступному [11, с.54]:

- глобалізація вважається однозначним благом, а її недоліки – незначними;
- глобалізація представляється об'єктивним процесом, на який спрямована вся логіка історії людства;
- глобалізація розглядається як принципово встановлена, така, що пройшла «критичну точку» і має намір вирішувати тільки технічні (а не історичні, політичні або ідеологічні) питання;
- глобалізація декларується як відповідь, ставити під питання яку немає змісту.

Яскравими представниками гіперглобалізму, безумовно, є Т. Фрідман, основною ідеєю якого є те, що глобалізацію зупинити неможливо і саме вона визначає нову світобудову, адже уникнути впливів глобалізації не вдається жодній країні. Ті держави, які свідомо чи несвідомо відсторонюються від глобалізаційних хвиль, неминуче будуть позбавлені можливостей для довготривалого розвитку та формування стійких позицій в економіці [12, 13]. Водночас, він наголошує на тому, що національні держави не зникнуть взагалі, навіть якщо їх значення в процесах управління змінюється.

У. Бек виділяє вісім причин, через які неможливо позбутися глобальності, що вже виникла [14, с.26.]:

- 1) розширення географії і зростаюча щільність контактів у сфері міжнародної торгівлі, глобальне переплетіння фінансових ринків, зростаюча потужність транснаціональних концернів;
- 2) триваюча інформаційна і комунікаційно-технологічна революція;
- 3) вимоги дотримання прав людини, які повсюдно висувуються, тобто принцип демократії (на словах);
- 4) образотворчі потоки, які охопили весь світ індустріальної культури;
- 5) постінтернаціональна, поліцентрична світова політика – разом з урядами існують транснаціональні актори, могутність і чисельність яких постійно зростає (концерни, неурядові організації, ООН);
- 6) проблеми глобальних злиднів;
- 7) проблеми глобального руйнування довкілля;
- 8) проблеми транскультурних конфліктів на місцях.

Подібних настроїв дотримується і Дж. Бхагаваті [15], який стверджує, що глобалізація є однозначно позитивним явищем як для багатих держав, так і для тих, що знаходяться не на найвищих щаблях розвитку, адже вона дає можливість «перестрибнути» або прискорити проходження певних етапів розвитку національних економік.

Представниками даного концептуального підходу до глобалізаційних процесів наголошується на тому, що національні держави взагалі втрачають можливості займати активну, дієву позицію в економічному просторі. Базові поняття та механізми міждержавних взаємодій трансформуються відповідно до переходу від національно-суб'єктних моделей відносин до міжнаціональних та глобальних акторів.

Гіперглобалісти наголошують, що реальністю стало послаблення багатьох функцій держави як інституціональних утворень унаслідок їх перетоку до транснаціональних формувань, світових виробничих, торговельних та фінансових мереж. Згідно з теоретичними узагальненнями Р. Кіохейна [16] епоха національних держав як основних акторів міжнародних відносин відійшла у минуле. Сьогодні держави є активними одиницями економічного простору разом із внутрішньодержавними структурами та різними соціальними групами, які отримують розширений доступ до сфери міжнародних відносин і нарощують свою активність на транснаціональному рівні.

З цього приводу С. Стрейндж писав, що «безликі сили світових ринків сьогодні більш могутні, ніж держави, яким нібито належить вища політична влада... Зменшення впливу держав знаходить відображення в тому факті, що влада все більше переходить до інших інститутів та об'єднань» [17, 18].

Ще одним прихильником та продовжувачем принципів гіперглобалізму є К. Омае, який у книзі «Кінець національної держави» доводить, що держава перетворюється на «ностальгійну фікцію» [5], адже транскордонні зв'язки, зростання потоків економічної активності посилюють роль економічних регіонів у процесах реструктуризації економічного простору та знижують впливовість національних держав.

У межах даного напрямку дискурсу глобальних процесів можна відзначити деякі відмінності в аргументації причин та можливих наслідків посилення глобальних тенденцій залежно від того, прибічником якої парадигми міжнародних відносин є той чи інший гіперглобаліст. Проте очевидною їх спільною думкою є те, що глобалізація – це економічне явище, яке вимагає від держав дотримуватися неоліберальної економічної дисципліни в побудові міждержавних взаємодій.

Наприклад, неоліберали (М. Дойл, Дж. Розенау, Дж. Най і т.д.) у глобалізації вбачають практичне підтвердження власних теоретичних гіпотез стосовно необхідності формування наднаціональних структур управління, що може розвинути навіть до створення світового уряду (З. Бжезинський [19]). Неомарксистичні та радикальні не є настільки оптимістично налаштовані стосовно змін у економіко-політичній світобудові. С. Джордж, наприклад, стверджує, що транснаціональний капіталізм досяг «злорякої стадії розвитку, і тепер він продовжуватиме пожирати й знищувати людські та природні ресурси, знищуючи навіть саме тіло – нашу планету, на якій він паразитує» [20, с. 275].

Важливою тезою гіперглобалістів є те, що потужними суб'єктами геополітики та геоekonomіки стають мультинаціональні корпорації. Зокрема, американський дослідник Т. Лоуї так висловлюється щодо зростання їх ролі в світовому просторі: «з правової точки зору МНК мало чим відрізняються від звичайних корпорацій... В мультинаціональному середовищі терміни типу «міжнародний» або «транснаціональний» все більше втрачають свій зміст. МНК можна розглядати, принаймні в аналітичних цілях, як державу в державі» [21, с.113–114].

З цією думкою погоджується багато науковців, адже за даними ЮНКТАД на кінець 2007 року в світі було близько 79 тис. нефінансових транснаціональних компаній з 790 тис. закордонних філіалів [22, с.2]. На початок 2009 року їх вже налічувалося близько 85 і 809 тис. відповідно. В 2012 році накопичені транснаціональними корпораціями інвестиції склали 23,59 трлн. дол. Їх закордонні активи оцінюються в 86, 57 трлн. дол. Додана вартість, створена ТНК, яка оцінюється в розмірі 6,61 трлн. дол., збільшилася на 5,5% порівняно з 2011 р. Зважаючи на показник зростання світового ВВП за цей період, що склав 2,3%, можна говорити про важливу роль ТНК у світовому виробництві. Незважаючи на те, що зростання міжнародного виробництва 100 найбільших нефінансових ТНК практично призупилося, 100 найбільших ТНК, що базуються в країнах, які розвиваються і в країнах з перехідною економікою, збільшили іноземні активи на 20% і продовжили розширення своєї мережі міжнародного виробництва [23].

Цікавими є думки Роланда Робертсона та його прибічників (С. Леша, М.Фізерстоуна та ін.) щодо природи глобалізації, яку він визначає як «стиснення світу та інтенсивне усвідомлення світу як єдиного цілого» [24]. Тобто всі рішення, які приймаються в одній частині світу, неминуче знаходять свій відгос усюди. Такий зв'язок держав є беззаперечним та фактом, що вже відбувся. Під «стисненням світу» слід розуміти посилення взаємозалежностей в усіх сферах, детериторіалізацію явищ та процесів.

У межах свого концептуального бачення глобалізації Р. Робертсон ідентифікує 5 властивостей глобалізації: релятивізація, емуляція, глокалізація, інтерпретація та констестація.

Релятивізація в розумінні Р. Робертсона означає, що всі традиційні інстанції суспільства є відносними, вони змінюються від строго національних до міждержавних, що стало можливим завдяки тому, що всі елементи світового простору знаходяться в єдиній системі координат. Інституційні формування та й взагалі система базових елементів національної економіки стають все більш рефлексивними та гнучкими.

Емуляція глобалізації визначає те, що не зважаючи на тотальність глобальних процесів, все ж не можна стверджувати, що реакції держав на ті чи інші її виклики є універсальними та однаковими для усіх.

Глокалізація за твердженням Р.Робертсона є зворотною стороною глобалізації, адже зміна у структурі та властивостях національних інститутів проходить у двох напрямках – як в напрямку формування наднаціональної глобальної системи, так і в напрямку активізації локалізаційних тенденцій. Р. Робертсон дав таке визначення цьому поняттю: глокалізація – це «універсалізація партикуляризації і партикуляризація універсалізації» [24, с.100]. Щодо макроуправління глокалізація проявляється в тому, що окремі функції держави переходять або до наднаціональних структур, або навпаки – до субнаціональних утворень. Х. Хонкер [25] дає власну інтерпретацію поєднання глобальних та локальних тенденцій як процесу, який вміщує в собі процеси макролокалізації та мікроглобалізації. В цілому глобальні та локальні тенденції взаємодоповнюють одні одних, хоча в деяких ситуаціях можуть взаємосуперечити.

Глокалізація найчіткіше проявляється у соціальній сфері, традиціях, цінностях. Цілком правомірним є твердження, що «у міру того, як зовнішні сторони нашого життя зближуються,

ми будемо все більше цінувати традиції, що формуються в середині нашого суспільства» [26]. Все з більшою чіткістю простежується справедливості наступної тези: чим сильніша глобалізація, тим більша потреба виникає у локальній специфіці, яка врівноважує надмірність проявів глобалізаційних ефектів.

Досить часто синонімом «глокалізації» є термін «новий регіоналізм», відмінністю якого від регіоналізму ХХ століття є те, що він реалізується в напрямку «знизу-вгору», тобто суб'єктами прийняття рішень є не тільки безпосередньо держави, а й інші соціальні та культурні інститути. Причому навіть відсутність міждержавних документів щодо інтеграційних процесів не перешкоджає формуванню повноцінних регіональних груп.

Глокалізація трансформує геополітичне суперництво національних держав на мережеву гео економічну конкуренцію окремих суб'єктів світового економічного простору.

Ще однією ознакою глобалізації є інтерпретація, яка зводиться до того, що процеси зіткнення глобальних та локальних тенденцій постійно зміщує рівновагу між даними явищами то в один, то в інший бік. Крім того, окреме явище може інтерпретуватися по-різному, залежно від очікувань, суб'єктивних оцінок і т.д.

Контекстація як ознака глобалізації виражає неоднозначність сприйняття її проявів у різних колах. З одного боку, можна наполягати на позитивах, які отримують суспільства внаслідок посилення глобальних тенденцій, з іншого – не можна забувати про їх негативні наслідки.

Отже, властивості глобалізації, про які говорив Р. Робертсон, виражають те, що всі об'єкти та суб'єкти економічного середовища втрачають свою національну територіалізацію та перетворюються на акторів єдиного глобального простору.

Висновки. Сьогодні можна впевнено сказати про зміну геополітичних імперативів, про подальшу стратифікацію економічного геопростору та реструктуризацію зв'язків між локальними, регіональними та глобальними економічними системами. Ці процеси перебувають у полі пильної уваги багатьох науковців-глобалістів, які намагаються сформувати своєрідний «каркас» наукових досліджень, які б пояснювали та давали можливість прогнозувати майбутній перебіг економіко-соціальних процесів. З огляду на незавершеність намагань вирішення завдань цієї проблематики, подальших розвідок потребують питання реструктуризації світового економічного простору відповідно до нових викликів та загроз світової економіки.

Conclusions. Today we can confidently talk about changing geopolitical imperatives, further stratification of economic geospace and restructuring of the connections between local, regional and global economies. These processes are in the field of attention of many scientists-globalists, who are trying to create a kind of "skeleton" of scientific studies that have made it possible to explain and predict the future course of economic and social processes. According to the incomplete attempts to solve the challenges of this issue, there is a need for further study on the restructuring of the world economic space according to new challenges and threats to the global economy.

Використана література

1. Кочетов, Э.Г. Глобалистика как геоэкономика, как реальность, как мироздание: Новый ренесанс – истоки и принципы его построения, фундаментальные опоры, теоретический и методологический каркас [Текст] / Э.Г. Кочетов. – М.: ПРОГРЕСС, 2001. – 704 с.
2. Иноземцев, В.Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия [Текст] / В.Л. Иноземцев. – М.: Экономика, 2003. – 498 с.
3. Хелд, Д. и др. Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура [Текст] / Д. Хелд; пер. с англ. В. В. Сапова и др. – М.: Праксис, 2004. – 576 с.
4. Ohmae, K. The Borderless World / K. Ohmae. – London: Collins, 1990. – 248 p.
5. Ohmae, K. The End of the Nation State / K. Ohmae. – New York: Free Press, 1996. – 114 p.
6. Hirst, P. Globalization: ten frequently asked questions and some surprising answers / P. Hirst, G. Thompson. – Soundings, Vol. 4, 1996. – P.47–66.
7. Hirst, P. Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance / P. Hirst, G. Thompson. – Cambridge: Polity Press, 1996. – 227 p.
8. Giddens, A. The Consequences of Modernity / A. Giddens. – Cambridge: Polity Press, 1990. – 188 p.
9. Giddens, A. Globalization: a keynote address / A. Giddens. – UNRISD News, 1996. – P.4–5.
10. Rosenau, J. Along the Domestic-Foreign Frontier / J. Rosenau. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 467 p.
11. Дугин, А.Г. Международные отношения. Парадигмы, теории, социология: учебное пособие для вузов [Текст] / А.Г. Дугин. – М.: Академический проект, 2013. – 348 с.

12. Friedman, T. *The World is Flat: a Brief History of the Twenty-First Century* / T. Friedman. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005. – 488 p.
13. Friedman, T. *The Lexus and Olive Tree: Understanding Globalization* / T. Friedman. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 1999. – 490 p.
14. Бек, У. Что такое глобализация [Текст] / У. Бек; пер. с нем. А. Григорьева и В. Седелникова; общая ред. и послесл. А. Филиппова. – М.: Прогресс-традиция, 2012. – 314 с.
15. Bhagwati, J.N. *Free Trade Today* / J.N. Bhagwati. – Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2002. – 144 p.
16. Keohane, R. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* / R. Keohane. – Princeton: Princeton University Press, 1984. – 312 p.
17. Strange, S. *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy* / S. Strange. – Cambridge: Cambridge University Press., 1996. – 218 p.
18. Reich, R. *The Work of Nations: Preparing Ourselves for Twenty-First Century Capitalism* / R. Reich. – New York: Simon and Schuster, 1991. – 339 p.
19. Бжезинский, З. Великая шахматная доска [Текст] / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2009. – 280 с.
20. Джордж, С. Доклад Лугано. О сохранении капитализма в XXI веке [Текст] / С. Джордж. – Екатеринбург, 2005. – 304 с.
21. Лоуи, Т. Глобализация, государство, демократия: образ новой политической науки [Текст] / Т. Лоуи // Полис. – 1999. – №5. – С.108–119.
22. UNCTAD Training Manual on Statistics for FDI and the Operations of TNCs Volume II. Statistics on the Operations of Transnational Corporations. UN. New York. Geneva, 2009.
23. World Investment Report 2013 – Global Value Chains: Investment and Trade for Development. NY. Geneva. – 2013. – P.15.
24. Robertson, R. *Globalization: Social Theory and Global Culture* / R. Robertson, London: Sage, 1992. – 211 p.
25. Khondker, H. *Globalization Theory: A Critical Analysis* / H. Khondker.- Department of Sociology Working Paper, National University of Singapore, 1994. – 277 p.
26. Нэсбитт, Д. Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции: год 2000. Десять направлений на 90-е годы: пер. с англ. [Текст] / Д. Нэсбитт, П. Эбурдин. – М.: Республика, 1992. – 415 с.